

I. Wprowadzenie, podstawowa terminologia

Paradygmatyka fleksyjna zajmuje się opisem formalnych (morfologicznych) wykładników poszczególnych kategorii morfologicznych języka (zob. *Morfologia współczesnego języka polskiego I. Teoria* → kategorie morfologiczne języka polskiego)

Przedmiot opisu:

- ustalenie zasobu formalnych wykładników danej kategorii morfologicznej;
- ustalenie reguł doboru (dystrybucji) wykładników;
- ustalenie relacji pomiędzy wykładnikami poszczególnych kategorii morfologicznych przysługującym danemu leksemowi (wykładniki proste, skumulowane, nieciągłe);
- opis budowy morfologicznej form fleksyjnych (formy syntetyczne i analityczne);
- opis stosunków morfotaktycznych (określenie pozycji zajmowanej przez dany składnik).

Forma fleksyjna (forma gramatyczna): wyraz gramatyczny, czyli element leksemu odmiennego, składa się z flektemu i formy tekstowej (wyrazu tekstowego odpowiadającego w sensie materialnym danemu flektemowi).

Flektem: abstrakcyjna jednostka językowa składająca się ze znaczenia leksykalnego i pewnej funkcji gramatycznej.

Forma tekstowa	Flektem	
	<i>znaczenie leksykalne</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
lekarza	LEKARZ	D./B., lp.
książce	KSIĄŻKA	C./Ms., lp.
malują	MAŁOWAĆ	3. os., lp., czas teraźniejszy, tryb oznajmujący

Formy fleksyjne mogą się różnić bądź tylko pod względem funkcjonalnym, bądź także pod względem formalnym. Proszę zwrócić uwagę na różnice funkcjonalne i formalne między poniższymi formami fleksyjnymi:

Forma tekstowa	Flektem	
	<i>znaczenie leksykalne</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
prezent- 0	PREZENT	M., lp.
prezent-u	PREZENT	D., lp.
prezent-owi	PREZENT	C., lp.
prezent- 0	PREZENT	B., lp.
prezent-em	PREZENT	N., lp.
prezenc- e (ortograficznie: prezencie)	PREZENT	Ms., lp.

- prezent-**0** (M. lp. + B. lp.) – formy fleksyjnie synkretyczne

Morfologia współczesnego języka polskiego II
Paradygmatyka fleksyjna
Prezentacja e-learningowa

Forma tekstowa	Flektem	
	<i>znaczenie leksykalne</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
dom- o	DOM	M., lp.
dom- u	DOM	D., lp.
dom-owi	DOM	C., lp.
dom- o	DOM	B., lp.
dom-em	DOM	N., lp.
dom- u	DOM	Ms., lp.

- dom-**o** (M. lp. + B. lp.) – formy fleksyjnie synkretyczne
- dom-**u** (D. lp. + Ms. lp.) – formy fleksyjnie synkretyczne

Synkteryzm: formalne nierozróżnianie funkcjonalnie różnych form fleksyjnych (istnieje różnica funkcjonalna, lecz brak różnicy formalnej). Synkteryzm jest zawsze połączony z neutralizacją jakiejś opozycji morfologicznej. W przypadku niektórych paradygmatów synkteryzm może dotyczyć szeregu form:

a) leksem **PANI**

<i>forma tekstowa</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
pani	M., lp.
pani	D., lp.
pani	C., lp.
panią	B., lp.
panią	N., lp.
pani	Ms., lp.
pani	W., lp.

- w powyższym przypadku mamy do czynienia z dwoma przypadkami neutralizacji opozycji morfologicznej w ramach kategorii przypadku (pani – M., D., C., Ms., W. lp. + panią – B., N. lp.)

b) leksem **DOBRY**

<i>forma tekstowa</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
dobre <i>(to jest dobre dziecko)</i>	M., lp., r. n.
dobre <i>(widzę dobre dziecko)</i>	B., lp., r. n.
dobre <i>(to są dobre wyniki)</i>	M., lm., r. nmos.
dobre <i>(widzę dobre wyniki)</i>	B., lm., r. nmos.

- w powyższym przypadku mamy do czynienia z neutralizacją opozycji morfologicznej w ramach kategorii przypadku, liczby, rodzaju

Formy fleksyjnie oboczne: jednej funkcji gramatycznej odpowiadają dwie różne formy tekstowe (dwa różne wykładniki formalne).

<i>forma tekstowa</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
pisarzy	D., lm.
pisarzów	

<i>forma tekstowa</i>	<i>funkcja gramatyczna</i>
kwitł	3. os., lp., czas teraźniejszy, tryb oznajmujący
kwitnął	

Temat fleksyjny: wykładnik znaczenia leksykalnego formy fleksyjnej, uzyskiwany przez odcięcie morfu fleksyjnego (flektywu):

dom - u
książk' - i
(orfograficznie: książki)
rzadk' - ej
(ortograficznie: rzadkiej)

Rozróżnia się następujące tematy fleksyjne:

a) **podstawowy:**

- temat jest identyczny we wszystkich formach fleksyjnych (**dom-0**, **dom-u**, **dom-em**; **prac-a**, **prac-y**, **prac-e...**)
- formy fleksyjne tego samego leksemu różnią się fonologicznie (chodzi o alternanty tematu):

ręk - a	dobr - y	id - ę
ręk' - i		idź - esz
ręc - e	dobrz - y	idź - e
rąk - 0		id - ą

- niektóre oboczności mogą mieć charakter nieregularny, nie są zgodne z żadną z występujących alternacji:

dwoj - e
dwojg - a
dwojg - u

- niektóre alternacje w temacie mają funkcję morfologiczną (sygnalizują jakąś wartość kategorii morfologicznej):

ok - o	ocz - y
ok - a	ocz - u
ok - u	ocz - om

Alternacja *k* : *cz* [ć] sygnalizuje wartość kategorii liczby.

brat - 0	brać - a
brat - a	brać - i
brat - u	brać - om
brat - a	brać - i
brat - em	brać - mi
brać - e	brać - ach
brać - e	brać - a

Alternacja *t : ć* sygnalizuje m.in. wartość kategorii liczby (z wyjątkiem Ms. i W. lp.).

- w niektórych paradygmatach występuje zjawisko **supletywizmu** – chodzi o niepowtarzalne, morfologicznie niewytłumaczalne oboczności tematu (tematy supletywne); istnieją dwa typy supletywizmu:
  - **zupelny** – alternanty tematu są pod względem fonologicznym zupełnie różne:

rok- : lat-
człowiek- : ludź-
id- : szed-

- **niezupelny** (częściowy) – alternanty tematu są pod względem fonologicznym częściowo identyczne:

jecha- : jad-
ba- się : boj- się
tydzień- : tygodń-
ojciec- : ojc-
dzieck- : dzieć-

- b) **wtórny (derywowany)**: tworzy go temat podstawowy i afiks formotwórczy (tematotwórczy), który jednocześnie pełni rolę gramatyczną:

<i>leksem Rosjanin</i>	
temat wtórny	temat podstawowy
Rosjanin - 0	Rosjan - on
Rosjanin - a	Rosjan - 0

Sufiks formotwórczy *-in* sygnalizuje liczbę pojedynczą.

<i>leksem centrum</i>	
temat wtórny	temat podstawowy
centrum - 0	centr - a
	centr - ów

Sufiks formotwórczy *-um* sygnalizuje liczbę pojedynczą.

Następujący temat:

II. Podstawowa terminologia, charakterystyka polskiej fleksji

Flektyw: pojedynczy sufiks fleksyjny lub ciąg morfemów fleksyjnych, które spełniają funkcję wykładników kategorii morfologicznej. W języku polskim występują następujące formy flektywu:

- końcówka fleksyjna